

МИСТЕЦТВО ОФОРМЛЕННЯ КНИГИ — ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

М. Горький писав, що книга — найскладніше і найбільше чудо з усіх чудес.

Написати хорошу книгу — великий творчий подвиг письменника, вченого, поета. Але створити книгу, щоб люди мали змогу читати її, одержувати естетичне задоволення від ілюстрацій і оформлення — велика й почесна праця, що заслуговує щирої людської поваги і вдячності.

Майстри мистецтва оформлення книги зробили багато для загального піднесення нашого образотворчого мистецтва. Кращі твори книжкової графіки увійшли цінним вкладом у загальну скарбницю радянського мистецтва, соціалістичної культури.

Радянська книжкова графіка — це велике і емоціональне мистецтво, що увібрало в себе кращі реалістичні традиції російського і світового графічного мистецтва минулого, і служить інтересам великого радянського народу, його високим комуністичним ідеалам.

Мистецтво оформлення книги покликане не тільки створювати художній образ, який би радував читача своїм красивим і привабливим виглядом, воно, передусім, повинно бути великим і щирим другом, помічником читача.

Ілюстрації книги, її шрифтове оформлення, орнаментация, декоративні прикраси — все те, що ми називаємо книжковою графікою, — активно допомагає читачу більш глибоко осмислити літературний твір, його художні образи, ідейно збагачує його.

За висловом К. Маркса, людина перетворює дійсність також за законами краси. Важлива роль у цьому перетворенні дійсності належить мистецтву книги, бо воно формує художньо-естетичні погляди людини, розширює її духовний світ, благотворно впливає на гармонійний розвиток високого комуністичного світогляду.

Чи відповідає наша сучасна книга високим ленінським принципам партійності, народності, чи втілює вона в собі кращі передові ідеї, принципи соціалістичного реалізму, чи задовольняє ідейно і естетично радянських читачів?

З великою гордістю ми можемо відповісти, що наша радянська сучасна книга стала справжньою спадкоємницею кращих революційних традицій, носієм всього передового, прогресивного, полум'яним пропагандистом безсмертних ленінських ідей.

За своєю глибокою ідейністю, художньою майстерністю та емоційністю мистецтва оформлення радянська книга стала однією з передових у світі, завоювала безмежну любов і визнання не тільки в нашій країні, але й далеко поза її межами.

Наша книга стала найбільш популярною на всіх континентах земної кулі.

Переконливим доказом цього є золоті, срібні і бронзові медалі, що їх одержали радянські графіки, працівники наших видавництв, поліграфісти на багатьох міжнародних виставках, оглядах та конкурсах.

Не дивлячись на великі успіхи в справі оформлення і поліграфічного виконання радянської книги, в цій досить складній галузі мистецтва ще багато невирішених творчих проблем, технічних завдань.

Головним завданням, на наш погляд, є дальший розвиток досягнень мистецтва книги, нагромаджений за роки Радянської влади нашими видавництвами, творче вивчення досягнень прогресивного мистецтва книги за рубежом, використання невичерпних джерел народного декоративно-прикладного мистецтва.

Наша радянська книга повинна бути гідною своєї епохи, втілювати в собі глибоку комуністичну партійність, кращі народні і національні риси, як завжди вимагав від видавців В. І. Ленін і як постійно вимагає наша Комуністична партія, радянський народ.

В своєму дослідженні ми не ставимо собі на меті проаналізувати й дати оцінку безмежній кількості творів мистецтва книги, створених за роки Радянської влади, а лише маємо намір з'ясувати й розглянути головні питання й тенденції, що накреслились за останні роки в розвитку мистецтва оформлення сучасної радянської книги на прикладах книжкової ілюстрації. Найбільш емоційно виразною й складною формою книжкової графіки є книжкова ілюстрація.

Ілюстрації в книзі служать засобом пізнання життя і оточуючої нас дійсності. Ілюстрації зримо розкривають перед нами образи, створені письменником, але художник-ілюстратор оцінює образи і ідеї літературного твору по-своєму, з позицій сучасника, його відношення до твору не пасивне, а активне. В художніх ілюстраціях ми бачимо дійсність, зігріту естетичним, людським почуттям художника.

Ілюстрації розкривають стиль літературного твору, не тільки розкривають текст, але й збагачують його своїми художніми образами.

Ілюстрації, виконані талановитою рукою митця, завжди хвилюють, збагачують духовно, роблять людину кращою, збуджують у неї прагнення до прекрасного, зміцнюють віру в свої творчі сили, надихають на трудові подвиги.

Відтворити літературні образи в образи художньо-пластичні, зрими — завдання досить складне і відповідальне, але разом з тим благородне і почесне. Всім відомо, що в першій половині 30-х і 40-х років, а також в перші післявоєнні роки було надмірне захоплення «прикрасенням» книги, коли порушувались принципи оформлення книги як єдиного художнього ансамблю, де повинні всі елементи книги поєднуватись в єдиний гармонійний образ, який відповідав би ідейному змісту книги, її призначенню.

У вказані роки виходить ряд видань, в яких ми не бачимо глибокого розкриття літературного задуму, в оформленні яких ілюстрації виступають як самостійні твори станкової графіки, зовсім не поєднані органічно і з зовнішнім і внутрішнім оформленням книги, її декоративно-образним рішенням, версткою і ін.

У післявоєнні роки, поряд з прекрасними виданнями, виходять книги, що нагадують більш красиві сувеніри, в них ми бачимо надмірність і поверховість в ілюструванні та орнаментально-декоративному оформленні. Це такі видання, як «Антологія узбецької поезії» (Держлітвидав, М., художник М. В. Ільїн); «Тарас Бульба» М. В. Гоголя (ілюстрації художника О. Герасимова, М., Держлітвидав, 1955) та цілий ряд видань, присвячених Декаді української літератури і мисте-

цтва в Москві в 1951 р.; «Літопис великої дружби» (Держлітвидав України, художник З. Хотінок), що нагадували видання церковних біблій, а не видання сучасної радянської книги. До таких видань належить і таке цікаве з своїм змістом видання, як «Думи» (1959), роман О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу» (Київ, 1958), в якому, до речі, досить добре виконане орнаментальне оформлення художником В. Хоменко, але ілюстрації художника В. Кравченка за своїм стильовим характером зовсім не були пов'язані з оформленням, не відтворювали літературний стиль талановитого твору.

На початку 50-х років спостерігається розвиток нової тенденції в мистецтві оформлення радянської книги.

Саме в цей період успішно розвивається книжкова ілюстрація, в якій помітна досить позитивна лінія глибокого реалістичного розкриття образів літературного твору, його стилю, що в значчій мірі сприяло зближенню книжкової графіки з літературою, мало величезне виховне значення.

Було створено багато значних творів книжкової ілюстрації до видатних класичних і радянських літературних творів.

Головним в мистецтві ілюстрації цього періоду було бажання глибоко осмислити образи літературного твору, показати своє відношення до подій, життя з позицій сучасника.

У цілому ряді кращих видань ілюстрації були насичені живим подихом часу, правдою життя.

Художники-ілюстратори почали мовою пластичних образів більш глибоко осмислювати життя, проникати в складний світ літературних образів, світ їх думок і почуттів.

До кращих творів радянського мистецтва книги цього періоду належать ілюстрації лауреата Ленінської премії художника В. А. Фаворського до творів О. С. Пушкіна «Борис Годунов», де ми бачимо в оформленні і ілюстраціях гармонійну єдність, глибокий драматизм і правду життя.

Талановитий радянський художник в історичній трагедії Пушкіна начебто бачить двох героїв — царя Бориса і народ. Між цими головними образами відбувається зіткнення.

Ілюстрації Фаворського виконані технікою гравюри на дереві. Вони покоряють нас глибиною думки, ясністю і правдою життя, хвилюють нашу уяву, розповідають про героїчний російський народ, викликають почуття патріотизму.

Ілюстрації В. Фаворського до творів російської класичної літератури «Слово о полку Игореве», «Борис Годунов» та «Маленькие трагедии» О. С. Пушкіна сміливо можна назвати шедеврами нашого радянського мистецтва книги. Вони сповнені великих ідей і глибоких почуттів, досконалі за своєю художньою майстерністю.

Неперевершена перлина найдавнішого пам'ятника російської культури — епічна поема «Слово о полку Игореве» — давно хвилювала художника героїзмом і славою російського народу, патріотизмом і поезією боротьби.

Цікаві висловлювання В. А. Фаворського про ілюстрування «Слова». Він писав:

«Моя задача была передать стиль «Слова», но никак не впасть в стилизацию. Ведь я сегодняшний человек и ни в коем случае не должен реконструировать древнюю форму, а должен передать стиль «Слова», как я, современный человек, его понимаю.

Для этого нужно было глубоко проникнуть в характер произведения, вчитаться в текст, «восхищаться» им, понять и оценить его, как может оценить современный человек...»

В цих висловлюваннях визначного радянського митця ми бачимо, як художник-ілюстратор повинен працювати над втіленням головних ідей і думок твору. Художник книги — це, передусім, людина прогресивних, передових поглядів, яка повинна в своїй творчості бути виразником ідей, співзвучних нашому часові, які допомагали б нашому прагненню вперед, в майбутнє.

Визначний радянський мистецтвознавець, великий знавець книги О. О. Сидоров писав:

«...Иллюстратор, до конца поверив в правду, высказанную в художественном литературном образе, рисует облик героя на основании текста, подкрепляя свои представления всем богатством своего личного опыта».

Відомі радянські художники лауреати Ленінської премії Кукринікси

створили ряд талановитих ілюстрацій до творів російської класичної літератури, в яких ми бачимо глибоке реалістичне розкриття літературних образів. Справжній соціалістичний реалізм в ілюстраціях Кукриніксів, пройнятий тісним зв'язком з життям народу, глибоко національний.

Творчість художників Кукриніксів як ілюстраторів книги відіграла значну роль в розвитку всього радянського образотворчого мистецтва, зокрема книжкової графіки.

Працюючи над ілюструванням роману Горького «Мать» — першого твору про робітничий клас Росії, його революційну боротьбу за своє соціальне звільнення від гніту самодержавства, — Кукринікси в своїх правдивих, реалістичних ілюстраціях відтворили образи і риси нової людини — борця за світлі ідеали майбутнього. Це не тільки глибоко реалістичні художньо досконалі образи письменника-гуманіста, це

Кукринікси. Ілюстрація до роману М. Горького «Мати».

правдиві картини життя і революційної боротьби робітничого класу Росії напередодні Жовтневої соціалістичної революції.

Ілюстрації Кукриніксів розкривають перед нами сторінки нашої історії, вони допомагають нам краще пізнати минуле, глибше осмислити й оцінити сучасне, побачити світле майбутнє.

Це викликає гордість за нашу Батьківщину, виховує у радянської людини патріотичні почуття, ідейно загартовує її, збагачує естетично.

В образі Нилівни, вміщеному на фронтисписі книги, ми бачимо створений художниками типовий портрет жінки, яка крізь злидні і горе вийшла на важкий, але правильний шлях революційної боротьби. В образі Павла ми знаходимо характерні риси російської революційної робітничої молоді. В образах Нилівни, Павла, Рибіна та інших героїв твору Горького «Мать» художники переконливо і з великою емоційністю постулово, крок за кроком, розкривають складний внутрішній світ героїв, велику єдність народу в священій боротьбі за світлі ідеали, проти темного й ненависного царства старого світу.

Патріотизмом і любов'ю до народу сповнені ілюстрації визначного

радянського художника Є. Кібрика до творів російської класичної і сучасної радянської літератури.

В ілюстраціях до повісті М. В. Гоголя «Тарас Бульба» радянський художник по-новому глибоко і схвильовано розкрив перед читачами гуманістичні і патріотичні риси цього безсмертного твору. За висловом художника Кібрика, він

«Сможет, хоть и в очень скромной форме, выразить свои патриотические чувства и мысли о русском народе».

У відомому епізоді повісті, в якому М. Гоголь описує тяжке переживання Тараса Бульби за свого любимого сина Остапа, художник з великою емоційною силою створює образ сильного духом і загартованого в боях старого отамана, якого спіткало велике горе.

Великого драматичного звучання досягає художник в цій ілюстрації, але в той же час в монолітній фігурі Тараса відчувається якась внутрішня, ще не здолана сила. Дивлячись на міцну постать Тараса, віриш, що він ще не склав зброї, ще буде боротися.

Головні герої повісті — Тарас, Остап, Андрій — це живі, повнокровні люди, але кожен з них має різний характер і переконання. Та найбільшою творчою вдачею у Кібрика є образ головного героя повісті — Тараса Бульби.

Надзвичайним драматизмом і життєвою правдою вражає нас одна з найбільш вдалих і кращих ілюстрацій художника — страта Тараса. Скільки почуттів і роздумів викликає ця ілюстрація. На ній ми бачимо Тараса Бульбу в останні хвилини його життя.

Старий отаман відчуває свій близький кінець, але не думає в цю мить про себе, його хвилює єдина думка — врятувати своїх бойових побратимів.

В цій прекрасній ілюстрації талановитому художнику вдалося з великою художньою переконливістю і силою розкрити благородні риси людини, її духовну красу і велич.

Радянських художників книги завжди приваблювала і приваблює творчість одного із визначних і любимих нами радянських письменників — М. О. Шолохова.

Та ілюструвати твори Шолохова під силу лише художнику талановитому, художнику, що глибоко знає народне життя, має велике й гаряче серце, що належить Комуністичній партії і радянському народові.

Художник, що береться створювати ілюстрації до творів Шолохова, — це, перш за все, митець, у котрого повинні поєднуватись і великий гуманізм, і вміння глибокого осмислення складних соціально-історичних подій, яскраво зображених письменником в його широкому і могутньому епічному полотні народного життя в епоху великих історичних звершень — народження нового світу і загибелі старого.

До кращих ілюстрацій, що розкривають перед нами образи і події, які живуть і діють в творах письменника, слід віднести роботи худож-

Є. Кібрик. Ілюстрація до повісті М. В. Гоголя «Тарас Бульба».

ника О. Верейського, що в свої глибоко правдиві ілюстрації вносить багато від себе, реалізує свої багаті життєві спостереження і роздуми над життям, він менш всього копіює письменника у всіх його деталях тексту, а розкриває всю глибину людських характерів, образів, що їх створив письменник.

Звичайно, не треба гадати, що ми допускаємо досить легковажне ставлення художника до тексту письменника, до його образів. Художник повинен досить обережно й з великою повагою ставитися до тексту автора, до його ідейного задуму, літературних героїв, їх внутрішнього

О. Верейський. Ілюстрація до оповідання М. Шолохова «Доля людини».

світу, почуттів та ін. Художник-ілюстратор — це співавтор письменника, його друг, але ілюстратор книги повинен відбирати найбільш значиме, найбільш емоціональне зерно в творі, промовляти до читача мовою графіки.

Тому ілюстрації в книзі завжди повинні бути творчими, активними, глибокожиттєвими, хвилюючими.

Великою творчою вдачею у художника О. Верейського є ілюстрації до оповідання М. Шолохова «Доля людини» (1958 р.).

В образі Андрія Соколова ми бачимо людину, життя якої було складне і важке, але в очах цієї людини світиться глибока спрага життя, її погляд звернений в майбутнє.

В 50-ті і на початку 60-х років було створено багато прекрасних видань з хорошим оформленням і визначними ілюстраціями таких видатних радянських художників, як Фаворський, Шмарінов, Кукринікси, Кібрик, Верейський, Гончаров, Пахомов, Дубінський, Каневський, Касіян, Дерегус, Резніченко, Адамович, Якутович, Куткін, Полтавець, Селіванов, Базилевич, Караффа-Корбут і багатьох інших, що своїм мистецтвом ілюстрації книги внесли достойний вклад в радянське образотворче мистецтво, збагатили мистецтво радянської книжкової графіки, сприяли естетичному вихованню радянських людей.

Поряд з великими успіхами в мистецтві оформлення радянської книги 50-х і початку 60-х років ми маємо ще ряд істотних недоліків.

Одним із таких недоліків є відрив ілюстрацій від оформлення. Часто художники створювали ілюстрації як твори станкової графіки, а не книжкової, що має свою специфіку, не враховували можливості репродукування і технології друку.

В багатьох випадках ілюстрації при великому зменшенні їх втрачали свої художні якості.

В цей період з'являється ряд натуралістичних ілюстрацій, зроблених небало штриховою манерою низької художньої якості, що, безумовно, не могли розкривати літературні художні образи. Такі ілюстрації були випадковими, зовсім не зв'язаними з книгою, її оформленням.

До таких видань належать книги: Джеймса Олдріджа «Герои пустынних горизонтов» (1958 р., художник В. Алексеев), Еріх Марія

Ремарка «Жизнь взаимы» (1960 р., художник Г. Дауман) і ряд інших видань.

Радянська книжкова графіка завжди в безупинному пошукові нових творчих проблем, образотворчих форм, співзвучних нашому часові.

Шляхи дальшого розвитку радянського мистецтва оформлення книги повинні бути тісно пов'язаними з загальними ідейно-естетичними проблемами нашого радянського образотворчого мистецтва.

Видання останніх років переконують нас, що мистецтво радянської книги переживає зараз велике піднесення, а головною тенденцією в оформленні і ілюструванні є прагнення до єдиного ансамблю, головною проблемою є не прикрасення книги, не зайва надмірність зовнішньої нарядності, а створення радянського образу книги.

Тому в оформленні сучасної радянської книги ми повинні боротись за створення високого сучасного стилю, який би найбільше відповідав нашому часові, високим вимогам нашого радянського читача.

Адже ми живемо у вік величезного наукового і технічного прогресу, коли розширюються можливості поліграфії, широкого використання досягнень великої і малої хімії.

Застосування нових матеріалів, нової технології в оформленні сучасної радянської книги відкриє широкі новаторські і естетичні можливості для майстрів мистецтва книги, нові шляхи в знаходженні більш сучасних форм і засобів в конструюванні книги.

Мистецтво книги — нова галузь мистецтва, народженого Великим Жовтнем.

Це мистецтво впливається широким потоком в наше велике радянське образотворче мистецтво, благородна і почесна місія якого вичерпно і глибоко підкреслена у видатному документі марксистсько-ленінської теорії — Програмі Комуністичної партії Радянського Союзу:

«Партія безупинно піклуватиметься про розквіт літератури, мистецтва, культури, про створення всіх умов для найповнішого виявлення особистих здібностей кожної людини, про естетичне виховання всіх трудящих, формування в народі високих художніх смаків і культурних навиків».

Г. У. ГАРОН

ART OF BOOK DESIGNING IS A VERY IMPORTANT FACTOR OF THE AESTHETIC EDUCATION

Summary

Vital questions connected with the designing of modern Soviet book, which is an important factor of the aesthetic education, are described.
